

Гојко МИЉАНИЋ*

ВОЈСКА ЦРНЕ ГОРЕ У ДОБА ПЕТРОВИЋА ЊЕГОШ

Аутор се определијелио да се, анализом улоге и развоја црногорске војске (ратништва), сагледа однос владика, кнежева и краљева из куће Петровић Његош према војном фактору, у процесу непрекидних борби за опстанак, ослобађање и проширивање територије Црне Горе и изграђивање институција државе од 1881. до 1916. од битака код Мартинића и Круса до Мојковца, од хајдучких чета са свега око 8.000 за борбу способних људи крајем XVIII вијека до војске са 48.000 опремљених војника у саставу 6 дивизија у Првом свјетском рату.

Простор дозвољава анализу четири битна питања: опште особине и квалитет црногорског борца – ратник; развој и организацију; стручно оспособљавање и обуку војске а посебно руководећих кадрова (старјешина), као и материјално-техничко опремање војске за ратовање.

ОСВРТ НА КАРАКТЕРИСТИКЕ ЦРНОГОРСKE ВОЈСКЕ

У условима типично патријархалног начина живота у теренски неприступачним брдима, планинским врлетима и беспућу, створен је један посебан критеријум за вредновање ратника међу којима су се развили и у народу прихваћени основни принципи *чојство* и *јунаштво*. Сваки пут је сазнање о опасности за племе или земљу био позив свим мушкарцима од 16 до 70 година старости, да се хита на зборно мјесто братственичке и племенске војске. У своју чету са братственицима се добровољно долазило, а наређења су извршавана уз поштовање према старјешини кога су они из своје средине изабрали. Неки посебни дисциплински захтјеви какви су познати у другим војскама, код људи који су се добровољно определијелили за борбу, који су оскудно живјели и сами се бринули о одјећи, обући, исхрани и оружју, засигурно да овдје не би могли дати резултате. Слободном вољом и логиком размишљања борци су уносили себе, своје знање, борбено искуство, наслијеђене традиције и личне способности у извршавање задатака у

* Доктор историјских наука, Београд.

борби. Тако се кроз борбу, тежак живот, сиромаштво и оскудицу формирао изузетан лик ратника који је био веома хитар, покретљив, слободан и одлучан за сваку борбену акцију. У сталној борби за опстанак његове Црне Горе организован је и посебан начин живота ратника кроз братственичко-племенске колективитете, што је доприносило формирању посебног менталитета људи, спремних да се ухвате у коштац са најтежим мукама и да поднесу највеће ударце и тешкоће отворених очију, гледајући смрт пред собом. Изузетно висок морални лик тих људи опредјељивао је и њихово понашање. То је била потпуно народна војска, која ће многе елементе „народног” сачувати и у вријеме развијене стајаће војске и примјене устава и закона у држави. Тих капиталних наслијеђених вриједности, које су се у свакој прилици, у муци и невољи показале ваљаним, нико се уман није могао одрећи.

Од постанка Црне Горе као једне посебне српске државе, још од конца XV стољећа, настале су и одржавале се непрекидне борбе Црногораца и Брђана противу Турака. Те су борбе водиле мање хајдучке чете, које су упадале на просторе под турском влашћу ван простора Црне Горе, црногорска и херцеговачка брда, Санџак и Албанију. Међутим, касније ће се борбе све чешће водити за одбрану појединих угрожених племена или пак читаве Црне Горе.

Хајдучке чете су нападале на територије које су Турци држали, обично даље од линија разграничења, да не би Турке одмах изазвали на одмазду. Тиме су Турци кажњавани за злодјела која су чинили, а отимано им је оно што су управо они од народа раније отели. Јачина чета је била од 10 до 15 људи, а рјеђе и више. Овако мале одабране дружине храбрих ратника лако су упадале на територије под турском влашћу. Заплијењену стоку, товари хране и џебане, новац и друга средства за живот и борбу су односили. То им је био допунски извор снабдијевања, посебно оружјем и муницијом. Припадници хајдучких чета су обично посједовали дуге пушке, до двије кубуре, јатаган или нож, торбицу за храну, тикву за воду и тиквицу за барут, струку преко рамена као средство за заштиту од падавина и за простирку и покривку при одмарању, а уза све то обавезно сеоске опанке домаће израде од коњске или говеђе коже. То је била опрема тих храбрих ратника.

Хајдучке чете су биле значајна практична школа за оспособљавање појединаца – ратника и група из којих су израсли неки прослављени јунаци: Бајо Пивљанин, Никац од Ровина Томановић, Вук Мићуновић и други. По неком неписаном кодексу ратника, они су нападали само одрасле мушкарце, а никада жене и дјecu. Хајдуковање се у Црној Гори задржало веома дуго, чак до рата 1876-78, али је дефинитивно ишчезао тек у Балканском рату.

За вријеме владавине владика из куће Петровића све до 1851. у Црној Гори није било организованих војних формација, као што није било ни других институција државе. Позив на зборно мјесто братственика и племеника сматрано је најзначајнијим неписаним законима и обавезом за све одрасле мушкарце, иако никаква војна обавеза није била прописана. Сваки мушкарац

који је могао понијети пушку, већ од 15 година па до дубоке старости, сматрао се војним обвезником. О ту обавезу нико се није смио огријешити.

Свако село је имало свога четовођу и барјактара које су бирали ратници, а племе свога бираног војводу. Ови су положаји били доживотни и наследили све док народ другачије не одлучи. Сваки Црногорац је увијек код себе морао имати оружје, тако да је сваког момента био спреман да ступи у борбу. У случају опасности, владика је наређивао звоњење звона на Цетињском манастиру, што је значило општу узбуну. То су прихватале оближње цркве, а затим се глас преносио и на све друге цркве, док су гласници (курири) трчали кроз село са повиком „ко је јунак под оружје”, што је значило општи позив за одлазак на зборно мјесто братства или племена. Тако је за око три часа свако племе било спремно за извршење борбеног задатка.

Црногорски ратници у хајдучким четама сами су себе снабдијевали ратним и животним потребама, отимањем од Турака или куповином на млетачким и турским пазарима.

Мало бројно стање ратника, слаба припремљеност материјалним и борбеним средствима, недостатак оружја и муниције (цебане), захтијевали су извођење изненадних, брзих и одлучних акција. Тако је најомиљенији вид борбе био изненадни напад и дејство из засједе. Послије кратке ватре слиједио је силовити јуриш са исуканим јатаганима и снажним продорним застрашујућим криком.

Непријатеља се највише навлачило у кланце и тјеснаце, а онда се свом силином изненада ударало у његове бокове. „У одлучујућем моменћу и на одлучујућем мјесћу бићи непријатеља макар и са најмањим снагама” било је основно тактичко начело ратника.

Снага црногорске војске лежала је у племенској организацији земље, што је за тадашње прилике било најцјелисходније рјешење. Код сваког одраслијег развијана је одговорност за част братства и племена, а увреда братства и племена сматрана је као да је нанијета и сваком појединцу. Овакво схватање колективне и личне части рађало је масовно јунаштво и издржљивост и у најтежим условима. Сваки подвиг појединца сматран је поносом и чашћу братства и племена, тако да је сваки појединац тежио да буде јунак. То је била основна предност црногорске војске над противницима у свим ратовима, што је могућавало непрекидну и успјешну вјековну борбу противу свих непријатеља. Црна Гора је тако постала једна тешко освојива тврђава. Сваки Црногорац је био дужан да брани свој кућни праг и огњиште, своје село и племе и на крају државу. Непријатељ је морао одвојено и постепено освајати сваку чуку, село и племе.

Таквом војном организацијом и тактиком извојеване су многе побједе под руководством црногорских владика као духовних и свјетовних старјешина још и прије доласка Петровића на пријесто. Услјед малобројности становништва и војске, без велике штете се нијесу могли издвајати људи за

помоћне неборачке службе. Тако су извјесне војне дужности обављале жене или старци, иако на то нијесу били обавезни. Њих је на то обавезивала патриотска свијест да се земља мора бранити, да се мора помоћи браћи, мужевима и синовима. Жене су их у борби редовно пратиле, чак и у Балканским ратовима; доносиле су им храну, воду, преобуку и џебану. За вријеме борби износиле су рањенике и сахрањивале погинуле. На конаку и одмору ложиле су ватру и борцима припремале храну. Нијесу били ријетки случајеви да и жене погину, а више пута су се оне латиле и јатагана, особито када би Турци почели палити њихове куће. То је била веома значајна и не само морална подршка црногорској војсци. Далеко од очију бораца, жене су оплакивале и нарицале за својим погинулим.

Све до рата 1876-1878. противу Турака, црногорска војска није имала логорске, инжињеријске, санитарске ни интендантске опреме. Те су задатке обично извршавале жене и дјевојке.

НАПОРИ ЗА СТВАРАЊЕ И ИЗГРАЂИВАЊЕ ВОЈСКЕ

За вријеме црногорских владика – Данила, Саве и Василија из породице Петровић Његош, скоро читав XVII вијек је протекао у напорима за остваривање аутономије и за пореске олакшице, које су наметале турске власти. У тим напорима Црна Гора се све више ослањала на Млетачку републику, што је посебно дошло до изражаја у Морејском и Кандијском рату, затим у учешћу Црногораца у борбама око Херцег-Новог противу Турака, што ће Турцима бити повод за поход на Црну Гору, при чему ће наићи на отпор црногорских, брдских и херцеговачких племена. Тада су успостављене везе и са Русијом, као заштитницом словенских народа.

На унутрашњем плану активност је усмјерена на спречавање међуплеменских сукоба, искорјењивање крвне освете и на истрагу потурица, тако да је Црна Гора постала чисто српска и православна. Војна активност Црногораца је настављена и у првој половини XVIII вијека. Војска милицијског типа стално је расла, а вјештину ратовања је стицала у борбама на планинском земљишту.

Због јачања Црне Горе и одбијања племена да се покоравају Турцима, Сулејман-паша Бушатлија је 1685. покренуо војску на Црну Гору са намјером да је покори и разори Цетиње. Племена су се неорганизовано и свако за себе супротстављали турској војсци. У наступању ка Цетињу, на брду Вртиљерка дочекао их је одред од 1.200 Црногораца и Примораца под командом Баја Пивљанина, који је ту и погинуо а одред разбијен. Турци су ушли у Цетиње и спалили Манастир.

И читави XVIII вијек испуњен је бројним ратним сукобима противу турске војске, као: на Трњанима 1717, Слатини 1718, у Пиперима 1732, Кучима 1739, Ублима чевским 1750, на Чеву 1768, у Бјелопавлићима и Пипери-

ма 1792, Горњој Морачи 1795, у Мартинићима и на Крусима 1796. године. Нема сумње, борба за аутономију већ је прерасла у борбу за свргавање турске врховне власти и допринијела постизању политичког и војног јединства црногорских и брдских племена у њиховој заједничкој борби. Духовно јединство народа у Црној Гори и његов ратнички морал развијали су владике преко свештенства које је народ поштовао и подржавао у свим акцијама, тако да владике постају духовна и свјетовна политичка снага и руководе општецрногорским сабором. Због свега тога, Турци нијесу остављали Црну Гору на миру.

Нарастање економских, трговачких, спољних и унутрашњих потреба за успостављањем државне власти и регулисањем односа у земљи, као и односа са брдским и херцеговачким племенима и приморским градовима, поред измирења племена и искоријењивања крвне освете, били су приоритетни задаци. Турцима је посебно сметало међусобно повезивање племена у Црној Гори и ових са брдским и херцеговачким племенима, јер су у томе видјели опасност за јачање и ширење Црне Горе.

За ову прилику је од посебног значаја размотрити како су посљедња четворица владика и владара (Петар I, Петар II, Данило и Никола) из куће Петровић Његош гледали на војску, на њену организацију и употребу, стратегију и тактику и рад на њеном оспособљавању, да се заједно са народом одупре освајачима, те какве су напоре улагали да војску (ратнике) оспособе да одговоре на свакој етапи развоја црногорске државе и њених институција као изаштиту од спољних опасности. Ако су њихова укупна настојања била да се Црна Гора одржи пред најездом великих царевина Турске, Млетака, а затим и Аустро-Угарске, да се одржи, створи и изгради Црна Гора као међународно призната држава, они су као њени духовни и свјетовни господари морали градити институције државе и владања. Једна од битних институција и атрибута сваке државе и њене препознатљивости јесу војска и војна организација као најзначајније средство за одбрану постојећих и ослобађање од стране туђина раније освојених и окупираних територија које су јој припадале.

Владика Петар I, митрополит црногорски (1781-1830), појављује се као главни носилац борбе противу Турака, не само Црне Горе него и Брда. Он је био врло интеллигентан, енергичан, неустрашив и далековид човјек. Упоредо са напорима за измирење племена и уклањање крвне освете, ради на конституисању установа државне власти. Посебно се ангажовао на развијању и јачању војске као битног фактора сваке државе. Сви ратни сукоби и организација војске почивали су на добровољној основи. Тако је послјије побједи над Турцима у Мартинићима и на Крусима 1796. већ наредне 1897. године добио искључиво право вођења спољне политике земље, а у рату је био врховни командант црногорске војске.

Војна организација је и даље остала типично милицијског типа, а оружје се као и раније отимало од Турака или куповало на турским и млетачким

пазарима. Војска је била формирана по братствима и селима, племенима и нахијама, под командом од народа изабраних кнезова, сердара и војвода. Војничка знања и вјештине су стицани у борби, а сваки ратник се сам старао о исхрани, одећи и обући. Може се рећи да у доба Петра I и Петра II нијесу вршене радикалније промјене у организацији војске, осим што се припајањем Брда повећао број ратника. Једино су у племенима уведени племенски капетани као најодговорнији војни старјешине, иако су у племенима постојали већ биране старјешине. Са таквом војском је Црна Гора у првој половини XIX вијека извела више значајних бојева противу Турака, као: неуспјели напад на Подгорицу 1831, напад на Жабљак 1835, разбијање Турака на Челином потоку 1836, пораз и погибија Смаил-аге Ченгића на Мљетичку 1840. и други.

Изградњом државе и учвршћивањем власти, Црној Гори почињу да гравитирају сусједна брдска и херцеговачка племена, чија ће судбина све више бити везана за Црну Гору. Због тога је Црна Гора тражила проширивање своје територије и учвршћивање свог међународног, а и одбрамбеног положаја. То је допринијело да је први црногорски свјетовни владар књаз Данило одмах по доласку на власт 1852. могао прогласити Црну Гору књажевином. Нема сумње да су напори његових претходника, Петра I и Петра II утрли пут стварању црногорске државности. Но ипак, ваљало је смјело угушити сваки отпор појединаца таквој одлуци у земљи и изборити се за што повољнији третман на спољном плану.

Ослобођење Жабљака новембра 1852. године, Турци су узели као повод за напад ширих размјера на Црну Гору, што је и довело до рата 1852-1853. године. Снаге од око 25.000 војника, под командом Омер-паше, извршиле су концентрацију око Требиња, Никшића, Подгорице и Бара, одакле су отпочеле општи концентричан напад на Црну Гору. У одбрани земље, с војском која је бројала око 9.000 људи, ангажовано је сво мушко становништво до 70 година старости.

У жестоких борбама око Лимљана, Бољевића, у рејону Грлића у Мартињићима, код Стубице и на правцу Острог–Жупа, Турцима је пружен снажан отпор, тако да су на свим правцима турски напади били одбијени. Земља је одбрањена, а на интервенцију Русије Турци су одустали од даље офанзиве.

У значајним масовним борбеним сударима, постигнута су и велика искуства, што је указало да тадашњу војну организацију треба мијењати и дограђивати у складу са условима и начином ратовања. Нема сумње да је сваки рат давао најпотпунија сазнања о томе шта и у ком правцу мијењати у обући, у организацији војске и тактици ратовања. Рат је био најбоља, а у Црној Гори још увијек и једина школа за обуку војске и старјешина. За то је књаз Данило, као свјетовни господар, одмах након рата приступио реорганизацији народне војске. „Крстоносна војска је подијељена на стотине (чете), ове на десетине (десечарије), а уведени су и адекватни старјешински називи: стотинаш, десечар. Да би се знало чиме се располаже, наређено је

да се изврши попис војних обвезника и средстава за борбу, а у првом реду оружја и муниције. Од око 1.000 војника из свих племена формирана је посебна јединица подијељена на стотине и десетине, која је представљала књажеву Гарду.

Црна Гора је и даље подржавала херцеговачке устанике шаљући им своје чете добровољаца, што је довело и до битке на Граховцу 1858. године, у којој су Турци поражени.

Све до Граховске битке црногорска војска била је наоружана великим и малим кремењачама, цефердарима, ножевима и сабљама. На Граховцу је заплијењено 4.000 неолучених пушака (каписларе) које је преузела црногорска војска и упутила их у Ријеку Црнојевића на олучење. Од тешког наоружања заплијењено је и 6 топова мањег калибра. Артиљеријско наоружање иначе је недовољно коришћено и због недостатка обучених артиљераца, па је зато војвода Машо Врбица упућен у артиљеријску школу у Аустрију и по повратку постао је први обучени артиљерац у црногорској војсци. Он је тамо стечено знање преносио на артиљерце (командире оруђа и тобције). У Цетињу је постојала мала радионица за оправку пушака, а на Ободу радионица за израду барута. За вријеме рата 1853. са Биљарде је скинут метални кров и од њега су ливена топовска зрна. Успостављена су и складишта муниције у Цетињу, Његушима и Острогу.

Пружање помоћи херцеговачким устаницима довело је до поновног рата 1862, у коме су Турци у првој етапи ангажовали 29.000, а касније 55.000 војника. Црна Гора им је супротставила око 15.000 војника, од 16 до 70 година старости. У том тешком, крвавом и исцрпљујућем рату вођене су многе значајне борбе и бојеви: у Дуги, на Медуну, у Бијелом Пољу, у Будимљу, а касније око Никшића, Омутића, Малог и Вељег брда на Гризлици.

Послије краткотрајног прекида дејстава, у јуну су обновљене операције са знатно бројнијом турском војском. Жестоке борбе су вођене око Ријеке Црнојевића, Повије, Острога, а потом око Загарча, Орје Луке и Главице (Даниловград), око Горњих Кокота, Додоша и Метериза. Тек 8. септембра, на интервенцију Русије, успостављено је примирје.

И овај рат, као и сви претходни показао је да је црногорској војсци неопходно знатно убојитије оружје за дуготрајно вођење рата. Недостатак одговарајућег наоружања није се могао надокнадити веома великом борбеном упорношћу и јунаштвом Црногораца. Црногорска се војска стварала и развијала на особен начин, тако да је једино у пракси борбе провјеравана ваљаност људства и наоружања, као и тактику њихове употребе. То је била највећа, али и најскупља војна обука. Плаћана је људским животима. Зато је и књаз Никола наставио рад на усавршавању и опремању војске што је још Данило започео.

Уз војну помоћ добијену од Србије, 1865. проширен је капацитет војних радионица за оправку оружја и за израду муниције у Ријечи Црнојевића и на Цетињу. У Бечу је купљено 6.000 пушака (бечки штуцеви), а од Србије

је добијено 5.500 пушака (спредњаче) и већа количина олова и барута, као и батерија од 8 топова. У Ријечи Црнојевића изолучено је око 3.000 пушака које су заплијењене на Граховцу, а у Бечу је купљено још и 2.500 Кранкових острагуша, тако да је учињен велики корак у преоружавању и опремању војске знатно квалитетнијим оружјем.

С обзиром на врло тешке материјалне услове у земљи, ово указује да је опремању војске поклањана изузетна пажња. Само у 1874. и 1875. години, за вријеме устанка у Херцеговини, купљено је и око 10.000 пушака Венцлових и 4.500 Кранкових острагуша са 4 милиона фишека, а у радионици у Цетињу произведено је још толико фишека за пушке острагуше и спредњаче, док је радионица на Ријечи произвела 1.500 граната за брдске топове. У Бечу је купљено и 4.000 револвера. Мрежа магацина за оружје и џебану је проширена – у Бајицама, Ђеклићима, Чеву, Сотоноћима и на Цетињу.

До рата са Турцима, у Цетињу је обучено 50 артиљераца и 109 пјешака, који су припремљени за извођење обуке са војницима на зборним мјестима братственичких чета. За вријеме празничних дана и недјељом сваки војни обвезник је морао провести на обуци 20-30 дана годишње.

Према књажевој Уредби од 1. 01. 1870, извршен је попис свих војних обвезника од 16 до 60 година старости, тако да је укупно евидентирано 16.700 војних обвезника. Овом Уредбом формирана су 23 батаљона редовне војске, 6 батаљона Гарде и 1 батерија топова. Батаљони су састављени од чета, водова и полуводова. На челу батаљона је командир, који је имао поткомандира (замјеника); четама су командовали официри, а водовима и полуводовима водници. Све старјешине до почетка рата 1876. имале су завршен по неки краћи курс од два мјесеца. Батаљони су имали трубаче, а чете барјактаре. Истовремено је од ових батаљона формирано 7 бригада на територијалном принципу, као што су и батаљони. Свака бригада је имала 4 односно 3 батаљона, и то: Катунска, Бјелопавлићка, Пиперско-Братоножићко-Ровачка, Морачко-Васојевићка, Ријечко-Црмничка и Гардијска. У војсци су тада први пут установљене интендантура (комора) и санитетска служба.

Са оваквим организацијом војске и оваквим наоружањем књаз Никола Петровић Његош отпочео је рат противу Турске 1876. године. Он је са главнином војске од 11 батаљона (Сјеверна група) прешао у Херцеговину, гдје се спојио са још толико херцеговачких батаљона које су предводили црногорски војвода Пеко Павловић и херцеговачки војводе. Послије смотре на Црном Куку све ове снаге су обједињене под јединственом командом књаза Николе.

На фронту према Албанији ангажована је црногорска војска под командом војводе Божа Петровића, а уз помоћ војвода Марка Миљанова и Илије Пламенца. Све снаге према Васојевићима стављене су под команду војводе Миљана Вукова, док су Црмничани под командом војводе Маша Ђуровића ангажовани према западу и Бару.

Црногорска војска је у овом рату остварила можда и најзначајније побједе на Вучјем долу, Фундини и у Острошком кланцу, као и друге, у укупно 72 борбе и борбена судара. И поред врло великих губитака, црногорска војска је задобила и знатан ратни плијен, посебно у наоружању и муницији. У овом двогодишњем рату ослобођене су нове области и вароши као: Никшич, Подгорица, Колашин, Бар, Спуж, Жабљак, Улцињ, Плав, Гусиње и Спич. У Улцињ и Плав црногорска војска је ушла тек 1880. године. На Берлинском конгресу 1878. Црна Гора је међународно призната, а признате су јој и све новоослобођене територије.

Двоструко увећање и међународно признање Црне Горе било је од изузетног значаја и за квалитативно и за квантитативно увећање војне моћи црногорске војске њеним све складнијим организовањем и опремањем за потребе одбране црногорске државе.

Упоредо са друштвено-политичким и економским развојем земље, особито послерије њеног проширења, настављен је и рад на усавршавању војске и њеном стручном, материјалном и кадровском оспособљавању на знатно вишем нивоу. На ослобођеним територијама формиране су још 3 бригаде црногорске војске.

И поред постигнутих великих успјеха, искуства из Вељег рата су указала, да се војној обуци, а прије свега техничком опремању војске и оспособљавању старјешинског кадра мора посветити знатно више пажње. До овог рата је практично мали број официра био оспособљен да може успјешно обучавати војску. Због тога је књаз Никола тражио од Србије и добио неколико официра, који су током шест мјесеци у 1881. години вршили обуку војних старјешина црногорске војске. Слушаоци су стечено знање касније преносили на војнике и старјешине у својим четима и батаљонима.

Уредбом од 1880. војска је подијељена на двије класе: прву, коју су сачињавали млади људи способни за најтеже задатке и напрезања, и другу, у коју су сврстани људи старијих годишта али још увијек способни за учешће у борби. Црна Гора је сада у току рата могла позвати и више од 46 батаљона Црногораца, док су од муслимана формирана посебно 4 батаљона на екстериторијалном принципу. Формирано је и 6 батерија са 5 брдских и 1 пољском батеријом, а од 1886. године је обучено око 600 артиљераца. Тада је у саставу црногорске војске било већ 20 младих школованих официра, што је знатно утицало на квалитет обуке и омогућавало стварање првих јединица стајаће војске. Они су ангажовани и на курсевима за обуку подофицира из редова војника.

Наредне 1882. године, 14 младића из Црне Горе упућено је у војну школу у Италију, од којих се послерије 4 године вратило 10. Одмах су напријеђени у чин потпоручника и укључени у обуку војске. Убрзо је затим упућен један број младића у војне школе у Италију, Русију, Аустрију и Србију. Тиме се почео стварати професионални официрски кадар црногорске војске.

У циљу све већег осавремењивања обуке народне војске, у Подгорици је 1885. организован четворомјесечни курс пјешадије – тзв. „подгорички пјешаци” – са око 100, а већ следеће године и у Никшићу („никшићки пјешаци”) са 520 војних обвезника, и то по два из сваке сеоско-братственичке чете. То је био први на савремен начин организован облик војне обуке. Ови обучени младићи, које су обучавали млади потпоручници, последице обуке су враћени у своје чете да врше обуку са осталим обвезницима.

Први батаљон стајаће војске (војни стан) формиран је 2. августа 1886. и постао је језгро будуће стајаће војске. Тај је датум обиљежен као почетак стајаће војске у Црној Гори. Услед тешких материјалних услова и великих трошкова за издржавање војске, следећи батаљон формиран је тек 1903. године. Ова два батаљона чинила су бригаду стајаће војске са штабом у Цетињу.

Од 1906. године, војни обвезници су позивани на обуку три пута годишње, у трајању од по 4 мјесеца – наравно не исти – тако да је до Балканског рата већи дио црногорске војске прошао кроз четворомјесечну обуку гдје су увјежбани у употреби и руковању оружјем као и упознати са основним тактичким радњама.

И официри су до тада били недовољно обучени, јер су пролазили само кроз краће курсеве. Зато је 1903. формирана Официрска школа, кроз коју су прошле 4 класе пјешадијских и 3 класе артиљеријских официра. Укупно је ишколовано 450 официра. У то се вријеме све више јављала потреба за обуком старјешина, а особито је недостајало артиљеријских официра. Због тога је у Цетињу формиран и посебан курс (школа) за артиљеријске официре, у трајању од три године, а по завршетку школе слушаоци су унапређивани у чин артиљеријског потпоручника. Практичну обуку су изводили прво на брдским, а касније и на пољским топовима. Ови су официри обучавали војнике артиљерце за потребе читаве црногорске војске, зависно од броја и врсте расположивих оруђа.

Упоредо са припремањем војних кадрова радило се и на техничком и материјалном опремању војске, у првом реду оружјем савременим за тадашње прилике. Од 1885. године набављано је савременије и једнообразније оружје, а држава и њени органи преузимају бригу да се војска наоружа и опреми. Из Русије је убрзо добијено 30.000 пушака „берданки” и 11 милиона метака, а три године касније купљено је 40.000 пушака дугачке „московке”, затим 30.000 револвера и 20.000 ручних бомби. У Француској је 1903. купљено 30.000 пушака, а три године касније од Њемачке је купљено првих 12 митраљеза „максим”, да би их до Балканског рата било набављено укупно 50. Тако је пред Први балкански рат црногорска војска била добро наоружана. Имала је око 120 топова разних модела и калибара, углавном застарјелих типова, са недовољно муниције. Тек 1909. радионице у Ријеци и на Цетињу снабђевене су новим машинама и почела је домаћа производња муниције и експлозива.

У црногорској војсци је тек 1902, иако је то било предвиђено и раније, установљена и Интендантура као стална институција при Врховној команди. Она се бринула о снабдијевању војске исхраном, одјећом, обућом и о набавци оружја и муниције. Исхрана и одјећа су обезбјеђиване углавном из мјесних извора. Проширен је и број магацина и складишта у Колашину, Шавнику, Велимљу и Црмници на спољном ободу Црне Горе. У Данилову Граду је 1909. почела да ради и фабрика за израду војничког сукна.

Као што се из изложеног види, упоредо са изграђивањем Црне Горе као државе на уставним основама од 1905. године, књаз Никола је изузетну пажњу усмјерио на изграђивање, усавршавање и опремање војске. И поред оскудице у материјалним могућностима, у периоду између Вељег и Балканског рата учињени су велики напори и постигнути резултати на плану да војска иде укорак са развојем технике и наоружања, као и на стручном обучавању војске, а посебно старјешинског кадра. Без обзира на све тешкоће, неколико пута је извршено преоружавање и замјењивање наоружања црногорске војске, припремајући је за одбрану земље и ослобађање неослобођених области. То је, нема сумње, био константан однос, може се рећи, свих владара из куће Петровић Његош. Сви су они, у складу са временом и условима, војном фактору посвећивали велику пажњу.

Указом краља Николе од 1906. Црна Гора је подијељена на 4 дивизијска и 11 бригадних округа. Сваки бригадни округ формирао је по једну бригаду стајаће народне војске која се састојала од 52 батаљона и 322 чете пјешадије. Новом Уредбом од 1908. регулисане су надлежности виших војних управа, команди и старјешина црногорске војске. Према Уредби, требало је основати и Генералштаб, али то није учињено све до почетка рата 1914. године.

Законом о устројству војске од 12. маја 1910. црногорска војска је подијељена на регрутну класу (18-20 година), чија је служба прописана на двије године, и другу класу од 20 до 52 године, с тим што су регрути практично служили само 12 мјесеци у првој класи због недостатка материјалних средстава за издржавање војске. Годишта од 52. до 62. године старости чинила су резервну војску, којом су у рату попуњаване позадинске јединице. Због оскудице у материјалним средствима за издржавање војске, војницима је повремено скраћиван рок служења. Тако су, када је отпочео рат 1914, на окупу била само 4 батаљона стајаће војске. Да би се уштедјело и у школовању кадрова, 1911. године у Цетињу је образован кадетски корпус, у коме су ученици и питомци истовремено завршавали средњошколско и војно образовање, што је прекинуто Првим балканским ратом.

На почетку Балканског рата у свакој дивизији црногорске војске био је само по један лекар.

Како су официри школовани у више страних земаља, гдје је свако изучавао доктрину ратовања дотичне земље, то је официрима недостајала јединствена војна доктрина. Свако је натојао да наметне ону доктрину коју је сам познавао. Министарство војно није обезбиједило уједначавање доктри-

нарних ставова саобразно реалним приликама црногорске војске у условима рата као и њеном традиционалном расположењу за одбрану. Није у том смислу искоришћена ни војна штампарија која је радила у Цетињу.

У Балканским и Првом свјетском рату, нижи официрски кадар сачињавали су махом школовани и способни официри са завршеним школама и курсевима у земљи и иностранству, док је виши командни кадар био састављен од нешколованих људи, од којих су само неки имало ратно искуство. На највише положаје у војсци краљ Никола је постављао себи политички одане и привржене људе и своје синове, без обзира на њихову способност и ратно искуство. То се посебно показало негативним у нападу на Скадар 1912. као и у одбрани Ловћена 1916. године. Црна Гора није имала Генералштаб војске све до 1914, као ни стручних војних часописа како би официри могли пратити развој војне мисли и размјењивати искуства о доктринарним и другим питањима одбране земље.

Са оваквом организацијом војске, стањем кадрова и наоружањем, Црна Гора је ушла у балканске и Први свјетски рат. Нема сумње да је стручно, кадровски и по опремљености била на знатно вишем и квалитетнијем нивоу у односу на претходне ратове. То, међутим, ипак није било на нивоу противничких армија у датим условима ратовања. Треба нагласити да су при тако измијењеним условима сачуване основне моралне и патриотске вриједности јуначке црногорске народне војске, које су стечене у дуготрајним ратовима противу страних завојевача. Сачуване су многе свијетле особине црногорских ратника.

Пред рат противу Турске 1912. Црна Гора је претходно ушла у војни савез са Бугарском, Грчком и Србијом, и прва је отпочела рат за ослобађање територија на сјеверу земље и у Метохији, а посебно је настојала да заузме Скадар. Црногорска војска је врло успјешно ослободила Пљевља, Мојковац, Беране, Бијело Поље, Пећ и Ђаковицу, и спојила се код Ђаковице са трупама српске војске. Међутим, дејства око Скадра су била неуспјешна и са великим негативним посљедицама за црногорску војску. Овај крупан неуспјех није био посљедица неспособности и одлучности црногорске војске, него је прије свега посљедица субјективног фактора и неуспјешног рада вишег командовања.

На тек ослобођеним територијама, на сјеверу земље су формиране још двије дивизије: Пљеваљска и Пећка, тако да је војска сада имала 6 дивизија са око 70 пјешадијских батаљона. Међутим, код нових дивизија се осјећао недостатак ратничких традиција и немање ратног искуства, као и необученост за ратовање.

И у Другом балканском рату противу Бугарске црногорска војска је пружила српској војсци непосредну војну помоћ. На Брегалници је ангажована посебна дивизија са четири бригаде и преко 12.000 војника, под командом сердара Јанка Вукотића. Она је у саставу 1. а дијелом и 3. српске армије успјешно дјеловала на фронту у горњем току Брегалнице.

Краткоћа времена између два рата и тешки материјални услови нијесу омогућавали да се на основу стечених искустава из балканских ратова до краја 1914. изврше одређене организацијске, формацијске, кадровске и материјалне промјене у војсци. Она ће у рат 1914. ући са истим саставом, бројним стањем и наоружањем. Посебно су се велике тешкоће јављале у недостатку муниције, интендантске, санитетске и ветеринарске опреме. Обећања ратних савезника су и овога пута изостала.

Иако се сматра да је до доношења Устава 1905. црногорска војска била народна са извјесним разликама које смо раније истакли, она је у многоте карактеристике имала и у балканским и Првом свјетском рату, тако да је то још увијек била комбинација стајаће и народне војске.

У новоослобођеним крајевима 1912. године формирана је војна жандармерија, која је дјеловала самостало али је била под војном командом. Од војске су се жандарми дјелимично разликовали само по знаку на капама и звали су их „краљеви жандарми”. Краљ је имао и своју Гарду јачине 800 до 1.000 војника.

Овако уређена и савремено организована војска, да би одговорила изазову и захтјевима савременог рата, захтијевала је још боље наоружање и бољу опремљеност. Развој технике наоружања се свакодневно и убрзано мијењао и за овако малу економски нејаку земљу, тешко је било обезбиједити да иде укорак са захтјевима рата. Пошто војска није била на окупу, одмах је по објављивању рата извршена прво дјелимична а потом и општа мобилизација. Већ 31. јула 1914. Краљ је прогласио општу мобилизацију.

За вријеме затишја између два рата у војску је већ било позвано око 5.000 обвезника који су завршили обуку и упућени у своје племенске јединице, чете и батаљоне. У земљи су успостављени војни судови, као и жандармеријски батаљони за одржавање реда у позадини. Трупe су се тако у ходу попуњавале и помјерале се према граници. Сви покушаји Аустро-Угарске, које је она дипломатским и другим закулисним радњама употребила – да утиче на Црну Гору да остане неутрална – остали су без успјеха. Обеђавана су јој велика давања и територије, али је све то одбачено. Црна Гора је свјесно, вољом Владе и народа, везала своју судбину за судбину Србије.

Укупно је за рат мобилисано: 71 батаљон пјешадије и 14 батерија артиљерије са око 35.000 војника, у саставу 18 бригада и 6 дивизија на савремен начин организоване војске. Израђен је и заједнички операцијски план за употребу обје савезничке војске.

Црногорска војска је у рату 1914. и 1915. године имала углавном савремене пушке „московке”, али су услијед раније употребе оне биле дотрајале. Недостатак пушака попуњаван је другим моделима, што је отежавало снабдијевање муницијом. Располагало се само са 30 митраљеза и 65 употребљивих топова, који су по броју и квалитету знатно заостајали за непријатељ-

ском артиљеријом. Велики се недостатак осјећао у попуни муницијом, а нарочито за потребе артиљерије.

У Цетиње је 31. августа дошла и прва војна мисија српске војске, у циљу остваривања координације у извођењу заједничких операција. Образован је и Генералштаб црногорске војске, а краљ Никола је за начелника штаба Врховне команде именовao генерала српске војске Божицара Јанковића.

Из анализе стања у црногорској војсци на почетку Првог свјетског рата може се закључити да је она – и поред видног напредовања у организацијском, војностручном, а особито у материјалној опремљености – знатно заостајала за противничким армијама које су узеле учешћа у овом рату. Резултати које је црногорска војска постигла у извођењу операција, нема сумње, превазилазили су њене реалне могућности. Високи борбени морал и национална свијест црногорске војске, способне да издржи и најтежа напрезања у једном класичном и савременом рату, имали су пресудан утицај на постигнуте борбене резултате. Значајни постигнути резултати као херојско дјело црногорских ратника скупо су крвљу плаћени, како у оба балканска рата тако и у Првом свјетском рату, са изузетно великим људским губицима. И овом приликом се потврдило правило да се храброшћу, личним и колективним херојством не могу надокнадити недовољна материјално-техничка опремљеност и стручна увјежбаност војске, посебно за овакав вид упорног рововског ратовања.

Па и поред прерастања црногорске народне војске милицијског типа у савремено организовану војску, наслијеђени морални квалитети, настали у вјековној борби за опстанак, до краја су сачувани. То је војсци давало моралне и патриотске квалитете, наслијеђене још из периода племенског друштва. То се најбоље потврдило у борбама на Јавору, а особито у посљедњој али славној Мојковачкој бици. Највеће замјерке се могу учинити посљедњем владару из куће Петровић Његош, краљу Николи, што је био наповјерљив према млађим школованим и способним официрима, тако да је највише функције у посљедњим ратовима у војсци повјеравао својим провјереним политичким пријатељима и људима у које је лично имао повјерење да су му одани. То се непосредно одразило на неке операције у балканским и Првом свјетском рату.

*

Многобројни у историји ратова записани успјеси црногорске војске, извојевани на бојном пољу за посљедњих 200 година њеног постојања, најтеже су везани за име духовних и свјетовних господара Црне Горе из династије Петровић Његош. Они су, својим свеобухватним радом и прегнућем, утемељили неизбрисиви печат у историју Црне Горе, па и њене војске. Стога није погрешно казати да је историја црногорске војске, и Црне Горе у

цјелини, управо најпотпуније огледало улоге црногорских владара из куће Петровић Његош. То је, нема сумње, њихово велико и неизбрисиво дјело, стварано током дугог низа година њихове владавине. У дугогодишњој борби за опстанак, Црна Гора и њени ратници су исказали највеће ратничке вриједности управо предвођени вођама из куће Петровића. Једна народна војска, милицијског типа, могла је опстати и развијати се у складу са развојем црногорске државе. Војска се мијењала бројно и организацијски, али је сачувала све исконске вриједности црногорских ратника још из најранијег периода настанка и развоја племенског друштва. То што је црногорска војска доживјела крах када јој је јануара 1916. наређено да први пут у својој славној историји одложи оружје пред страним завојевачима – може се приписати Врховној команди и краљу Николи Петровићу као и његовим војним савјетницима и ратним савезницима, који су му на лукав начин изрежирани тај посљедњи чин ратне драме – одлуку о распуштању војске. Војска је на такву одлуку отворено реаговала и највећи број њених припадника никада није положио оружје.

Gojko MILJANIC, Ph. D.

ARMY OF MONTENEGRO DURING THE REIGN OF PETROVIC NJEGOS DYNASTY

Summary

Through the analyses the military development together with the development of Montenegrin country, role of ruler's, duke's and king's from the dynasty of Petar Petrovic Njegos, who were on the head of army and country is perceived. There was analyzed the development of armed forces in XIX and XX century through four important factor's: basic military characteristics; Organization of army through all phases of development; Professional development of army especially officer's and working on material and technical security in difficult conditions of general poverty.

